

Структурний огляд та аналіз класифікаційної системи Йоана Еріугени

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник НБУВ

У статті розглянуто історичні аспекти виникнення, розвитку та аналіз класифікації наук Йоана Еріугени. Проведено аналіз та визначено вплив класифікації наук Йоана Еріугени на еволюцію класифікаційної думки взагалі та розвиток систематизації зокрема.

Ключові слова: класифікація, інформація, система, Еріугена, систематизація.

В статье рассмотрены исторические аспекты возникновения, развития и анализ классификации наук Иоанна Эриугены. Проведён анализ и определено влияние классификации наук Иоанна Эриугены на эволюцию классификационной мысли и развитие систематизации в частности.

Ключевые слова: классификация, информация, система, Эриугена, систематизация.

The publication is devoted to problems of history of formation, development and analysis of classification of sciences of Johannes Eriugena. The article presents the results of analysis of influence of classification of sciences of Johannes Eriugena on the evolution of classification ideas and in particular on the development of systematization.

Keywords: classification, information, system, Eriugena, systematization.

Раннє середньовіччя, в аспекті систематизації знань, характерне передусім першими спробами щодо використання наукового доробку задля підтвердження та пояснення християнських положень. У цьому плані передусім варто говорити про потребу довести те, що було висловлено в результаті релігійних міркувань та припущень, коли філософія як наука займала ствердне місце в загальному універсумі знань, а релігія фактично була передуючою щодо спроб пояснення світотворення. Певним чином абстрагуючись від матеріалістичних або ідеалістичних в чистому вигляді класифікаційних збірань наук, ранньосередньовічні мислителі трактували dokonані для них факти кризь призму наукоглядних положень, що фактографічно окреслювались у процесі логічних операцій — процесів логічного мислення. Адже саме такі процеси на той час були основними в галузі світопізнання з наукового боку і пріоритетними в порівнянні з дослідними процесами прикладного характеру. Особливо це стосувалося питань організації життя та самого життя як суми подій у відповідній організації останніх.

Йоан Скотт Еріугена (бл. 810—877) — один з найвизначніших мислителів середньовіччя [1, с. 51—54] — був одним з перших, хто, відштовхнувшись від античної тріади та врахувавши неоплатонівські положення того часу, розширив

межі уявлення про світотворення за допомогою систематизації знань, включивши в основний ряд своєї класифікаційної системи четвертий розділ, своєрідний етап відтворення циклу життя. Тому вивчення та дослідження класифікації наук Еріугени та подання оригінального чотириелементного ядра — основного ряду аналізованої класифікаційної системи, є актуальним і цікавим у рамках дослідження еволюції класифікацій наук та організації систематизаційних механізмів. *Об'єктом* пропонованої публікації є класифікація наук Еріугени; *предметом* — дослідження історії виникнення, розвитку та аналіз класифікації наук Еріугени; *метою* — аналіз та визначення впливу класифікації наук Еріугени на еволюцію класифікаційної думки взагалі та розвиток систематизації зокрема.

У своїй роботі Еріугена бере до уваги принцип раціонального пізнання, що фактично вирізняє його філософію серед сучасників. Він фактично втілює спробу поєднання таким чином монізму¹ та теїзму. Такий підхід мислителя вказує на можливість від початку ставити за мету внесення новаторських і, що головне, компетентних аспектів у вирішенні питань світотворення. Дійсно, враховуючи особливості монізму, можна ствердно говорити про наявність єдиного божественного джерела всього живого. Це, в свою чергу, певною мірою суперечить деяким акцидентним рисам тріадності тодішніх бачень щодо організації життя, себто основовадної класифікаційної системи знань, радше наук, що виражали суть форм змістоутворення еволюційних процесів в аспекті становлення науки про життя. З іншого боку, говорячи про теїзм, однозначно ствердно зрозуміло про суто релігійне і (що особливо вагомо) релігійне в плані християнства світобачення мислителя. Тобто тут спостерігається, з одного боку, примноження змістонаповнення ідеології шляхом зведення у вищий ступінь (коли одне значення підсилює інше) та, з іншого, певне виключення однорідного однорідним, з огляду на кінцевість результату та сутнісного наповнення релігійними аксіомами.

Яким чином це відбувається? Який механізм та інструментарій цих процесів у світлі систематизаційних можливостей компонування знань у сумі логічних операцій мислення? Передусім, акцентуємо увагу на класифікації Еріугеною *Природи*. Відштовхуючись від того, що Бог є найголовніша ентелехія, більше того, з огляду на бачення Еріугени [2, с. 294—298], можна констатувати, що Бог є не просто ентелехія, а ентелехія ентелехії, зумовлена причиною, якою є сам Бог. По суті, сам Бог відтворює такий предикат, який є ентелехіальним стосовно самого Бога. Але в той же час він не творить самого себе, бо він був завжди і позиціонується як найвище благо, що транслює першопричини, у відповідності до яких формується все інше. Зрештою, Бог і є *Перша Природа*, за Еріугеною.

Щодо першопричин і їх певної *трансляції*, то тут йдеться про відтворення логічних операцій — створення ідей в божественному Логосі. Це — друга складова у загальній класифікаційній основі представлення наук і знань Еріугени. Вона, по суті, є основою і в той же час складовою частиною тих процесів, які є дотичними, радше основоположними, до формування матеріального, тобто набуття конкретних речей характеру реальності і фактичності. Отже, так спостерігається існування *Другої Природи*, природи речей, що творяться в

¹ Монізм — (від грець. *μονος* — один, єдиний) — філософський концепт, який визначає першість "одного", "єдиного" стосовно множинного (плюрального), різноманітного [6, с. 395].

Логосі. На нашу думку, річ реалізується не тільки в результаті банального створення, а в результаті становлення в матеріальному плані і набуття певної форми. Механізм здійснення означеного процесу полягає у "баченні" думкою певної ідеї шляхом уможливлення операцій. Тобто, саме "бачення" і є відповідальним за форму того матеріального, що позиціонується як річ, яка не є чимось натхненним, а формним вираженням і втіленням ідеї, що творить. Отже, ми приходимо до розуміння *Третьої Природи*, за Еріугеною. Зрештою, у відповідності до принципу еманатії, сповідуваного тодішніми теологами, ціл-

ком очевидним є факт виокремлення Еріугеною *Четвертої Природи*, в аспекті повернення речей в Божественний початок. Еманатія диктує повернення до одиничного, до першопричинного [7, с. 101] у спосіб відокремлення духовного наповнення (фактично духовної основи) від матеріальної оболонки. Еріугена, таким чином, виокремлює четверту складову свого класифікаційного основоряддя, чим вносить характер новизни в обґрунтування процесу світотворення від початку до кінця, з одного боку, та з кінця в початок, з іншого.

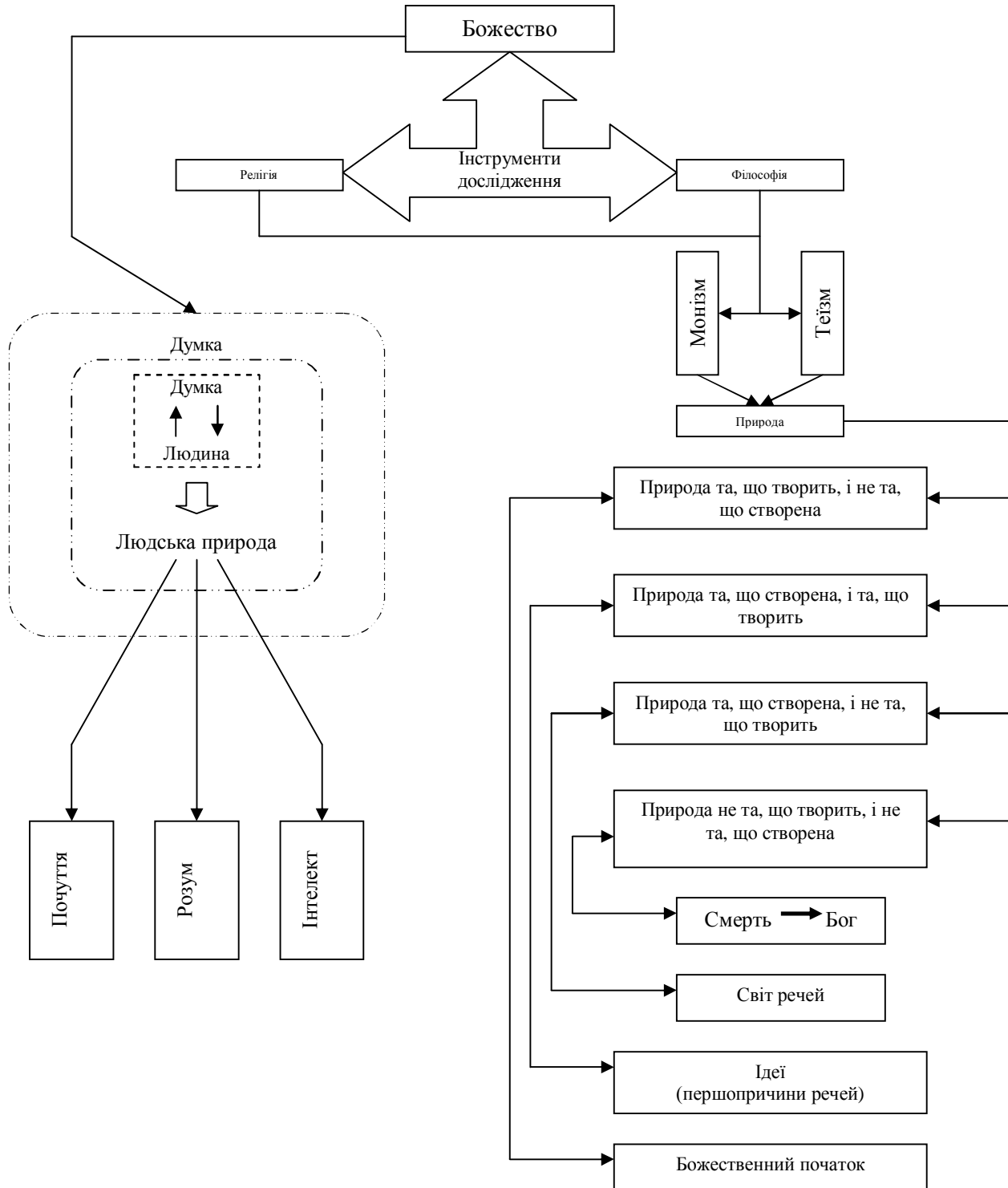

Рис. Класифікаційна схема Йоана Еріугени

Можна констатувати запропоновану Еріугеною модель класифікації знань та наук, на базі, так би мовити, *квадріуму природи*, що є основою для загальної його класифікаційної схеми (рис.). Таким чином, ми можемо спостерігати представлення природи чотирма її видами, радше різновидами. Характеристика в плані різновидності продиктована, насамперед, тим, що в результаті аналізу класифікаційної схеми очевидно є тотожність першої та четвертої природи.

Все починається з Бога, все в нього і повертається. Однак, тут варто зауважити про відмінність щодо процесуальності здійснення відтворення Божественного початку. Різниця в механіці процесу. Механіка процесу, на наше переконання, полягає в причинності означеного процесу. Так, коли в першому випадку — першопричинність Бога для *народження*, створення наслідків, то у випадку з *поверненням* у Божественний початок — здійснення цілісності процесу засобами смерті. Іншими словами, виходячи і повертаючись в Єдине — відбуваються різні за механікою процесу. Чому це важливо? Значимість ситуації в тому, що Еріугена вказує на таку різницю процесів, і у своїй класифікації виокремлює ще один четвертий розділ світоіснування. Адже достеменно відомо розуміння його попередниками трійчності світотворення та фактичного констатування значення і ролі Трійці в означених питаннях. Еріугена ж іде далі, і в результаті діалектичного аналізу виокремлює четвертий вид. Таким чином, ми приходимо до діалектичної складової, себто діалектичного навантаження класифікації мислителя. Виходить, "що і чотири види природи є логічною артикуляцією відношень творить/твориться" [5, с. 192]. У наведеній схемі представлена відповідність кожного виду природи відносно сутнісної змістовності. Зі змісту цих так званих підвідділів природи, видно артикуляцію коренів морфологічного вираження процесів в аспекті творення. Отже, відбувається процес у відповідності до закону еманції. Більше того, глибше поглянувши в сутність запропонованого Еріугеною класифікаційного ряду, можна зробити висновок про парадоксальну еволюційність еманції і навпаки. Тобто, від одиничного в одиничне, але через проходження етапів розчленування, розділення, з подальшим з'єднанням компонентів.

Кожен елементний компонент природи характеризує, з одного боку, ті процеси, які дають можливість говорити про порядкове місце конкретного виду природи в основному ряді класифікації Еріугени. З іншого боку, варто було б виокремити таке поняття як *людська природа* із загального переліку, для акцентування значення людини в теїстично-моністичному вченні мислителя. Насамперед, це стосується процесу формування та складу людської природи. Із наведеної схеми видно, що формування означеної природи відбувається в зрозумілому порядку: від одиничного до множинного. Відповідно є Божественний початок (Бог), який у спосіб логічного оперування (Божественний Логос) відтворює Думку. Така Думка є певною мірою двигуном чи то рушійною силою Ідеї, що увібрала першопричинність процесу, ентелехією якого є сам Бог. Зрештою, умоглядне бачення духовного осередку думки фактично формно окреслює її, себто вимальовується матеріалістична характеристика, що, в свою чергу, є фундаментальною для чуттєвих речей. У схемі приведено модель взаємодії Думки і Людини (в тілесному розумінні), яка фактично є тотожною до людської природи, що, в свою чергу, компонентно виражає останню такими елементами як Почуття, Розум та Інтелект. Тут навмисно виокремлено ці складові, з огляду на значущість кожної. Проте, якщо з чуттєвою складовою природи практично зрозуміло те, що її наявність зумовлена потребою у пролонгації предикатності Думки, то стосовно ж Інтелекту та Розуму виникає закономірне здивування, як мінімум, і порушення питання щодо акциденції або ж Інтелекту, або ж Розуму.

Правда в тому, на нашу думку, що наявність Розуму характеризується його здатністю досягнути те, що несе в собі і чим характерний Інтелект, його змістовна та кількісна характеристика. Повертаючись до питання про Почуття, тут можна спостерігати перекриття сфери дії Розуму сферою внутрішнього почуття, але Еріугена суперечності в цьому не вбачав [3, с. 19]. Таким чином, "розумність" Розуму залежить від компетентного представлення в ньому інтелектуальної складової і в його здатності правильно та логічно оперувати тими даними, що були отримані.

Взагалі, аналізуючи компоненти природи в загальному "Природа", варто акцентувати увагу на взаємодії цих компонентів та на взаємодії тих елементних часток, комбінація яких й утворює елементи — складові видів "Природи". Тут можна звернутись до сентенцій Стефана Герша в його семіотичному¹ баченні структури класифікації Еріугени [4, с. 462—463]. Це цінне в першу чергу тому, що з позиції сьогодення, оперування мовними елементами в процесі пояснення або ж обґрунтування класифікаційної теорії дуже актуально. Адже достеменно відомо значення знака, як лексичної одиниці в формуванні індексу та ключового слова (або дескриптора). Дійсно, позначивши умовно: Y — *те, що творить*, Y_1 — *те, що не творить*, Z — *те, що твориться*, Z_1 — *те, що не твориться*, можна, таким чином представити кожен з видів Природи як семему, що складається з комбінації відповідних сем. Тоді отримуємо такий семіотичний вираз кожного з видів Природи:

- $X = Y + Z_1$ — Природа та, що творить, і не та, що створена;
- $X_1 = Z + Y$ — Природа та, що створена, і та, що творить;
- $X_2 = Z + Y_1$ — Природа та, що створена, і не та, що творить;
- $X_3 = Y_1 + Z_1$ — Природа не та, що творить, і не та, що створена.

Тепер наочно видно, як конкретна сема впливає на кінцевий результат, формуючи певну семему. Порівнюючи першу та четверту формули, ми ще раз доводимо зазначену сентенцію відносно наявності спільних елементів, але різність механічної складової у відтворенні видів природ. І тому семи Y та Y_1 вказують на те, що незважаючи на штучне виокремлення Еріугеною четвертого розділу, все ж таки є логічне коріння сутності наявності цього розділу — четвертого виду Природи. Зважаючи на здійснення таких операцій крізь призму технологічних процесів систематизації інформації, доцільно ототожнити їх з сучасними операціями щодо розміщення/пошуку інформації. Внесення кожної семи фактично вирізняє зміну сутнісного наповнення пошукової фрази, себто пошукового образу. У відповідності ж до утвореного змісту і відбувається розміщення/пошук інформації. Приміром, якщо нас цікавить інформація змістовно орієнтована як "Аморальність", то внесенням семи "А" до слова "Моральність", ми отримуємо семему (або ж в аналізованому випадку рубрику) — "Аморальність", під якою зібрана відповідна інформація.

Що ж до висновків то, підсумовуючи все сказане, можна констатувати, що класифікаційна система Еріугени являє собою оригінальну структуру як в елементному вираженні, так і в компетентному представленні логічності операцій мислення. Бачення Еріугеною процесу світотворення з позиції чотириконтентності основного ряду класифікації дає підстави говорити про діалектичність аналізу мислителя та загальну відповідність видів природи поділу діалектики.

¹ Мається на увазі використання науки *семіотики*, що вивчає загальні властивості знаків, види знаків, закономірності будови знакових систем, незалежно від їх конкретного змісту, способи інтерпретації знаків тощо [6, с. 395].

Більше того, спроба філософа поєднати теїзм з монізом принесла неочікуваний результат: цілісність його системи з позиції християнської ідеології та філософських бачень щодо цієї ідеології. Він бачить релігію та філософію у тісній співпраці, як інструментарій, що уможливило втілення спроби дослідження Божественного початку, шляхом осягнення основних рис буття. А використання у своїй класифікації фактично предикатних елементів у співвідношенні творить/творитись дало мислителю можливість здійснити процеси формування змістового окреслення узагальнюючих рубрик, що є фактично пропедевтичним відносно сучасного пошукового образу документа та процесу запит/видача.

Отже, класифікація Йоана Скотта Еріугени своєю появою внесла певну тенденційність та систему орієнтирів відносно подальшої роботи інших мислителів, спрямованої на розвиток та вдосконалення систематизаційних форм та механізмів, як життєдайних елементів у загальному становленні класифікаційної думки.

Список використаної літератури

1. *Бриллиантов А. И.* Влияние восточного богословия на западное в произведениях Иоанна Скотта Эриугены / А. И. Бриллиантов. — М. : Мартис, 1998. — 446 с.
2. *Знание за пределами науки: Мистицизм, герметизм, астрология, алхимия, магия в интеллектуальных традициях I—XIV веков* / РАН, Ин-т философии. — М. : Республика, 1996. — 445 с.
3. *Лозовская Н. М.* Раннесредневековое знание о природе (диалог Иоанна Скотта Эриугены "О природах") / Н. М. Лозовская / АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. — М., 1988. — 29 с.
4. *Философия природы в античности и в средние века* / общ. ред. П. П. Гайденко. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 608 с.
5. *Философия природы в античности и в средние века* / РАН, Ин-т философии. — М. : ИФРАН, 1998. — 275 с.
6. *Філософський енциклопедичний словник* / гол. ред. Шинкарук В. І. / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
7. *Штекль А.* История средневековой философии / А. Штекль. — СПб. : Алетейя, 1996. — 320 с.